

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.114>

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПРОБЛЕМИ ТАКТИКИ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Курман О.В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
ORCID: 0000-0002-5432-7215

Балибіна А.Р.,

студентка 4 курсу
Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого

Курман О.В., Балибіна А.Р. Використання поліграфа при розслідуванні кримінальних правопорушень: проблеми тактики та правового регулювання.

В умовах сьогодення відбуваються зміни в кримінальному, кримінально-процесуальному законодавстві України, розвивається криміналістична тактика та методика розслідування злочинів, з'являються нові технічні засоби та технології, які стають у нагоді під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Однією з таких технологій є поліграфічні дослідження за допомогою спеціального приладу, призначеного для одночасної реєстрації подиху, кров'яного тиску, біострумів мозку, серця, м'язів та інших фізіологічних процесів, що, в свою чергу, дозволяє визначити достовірність показань особи.

У представлений статті розглядаються тактико-правові проблеми використання поліграфа у кримінальному провадженні. Наголошується про відсутність впорядкованого рішення на законодавчому рівні, яке б врегулювало процедуру використання поліграфа. Зазначається про наявні проблеми відповідності популярних моделей поліграфів вимогам ДСТУ.

Також у роботі проводиться аналіз судової практики з питань визнання результатів використання поліграфа у якості доказів. Визначається, що на сьогодні є два варіанти ставлення суддів до результатів використання поліграфа взагалі та до висновків судово-психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа зокрема. До першого відносяться судові рішення, якими застосування поліграфу було визнано джерелом доказу, до другого – рішення, де суд не підтримує використання цього приладу і не визнає це доказом.

У науковому дослідженні проводиться порівняльний аналіз практики використання по-

ліграфа в інших країнах. Встановлено, що в розвинених країнах також відсутній єдиний, однозначний підхід до процедури використання поліграфа.

У статті визначається необхідність удосконалення законодавства щодо використання поліграфа в діяльності правоохоронних органів України та розроблення єдиних стандартів підготовки спеціалістів-поліграфологів та методики використання поліграфа.

Ключові слова: поліграф, залучення спеціаліста, тактика допиту, судова експертиза, оцінка доказів.

Kurman O.V., Balybina A.R. The use of a polygraph in the investigation of criminal offences: problems of tactics and legal regulation.

Today, there are changes in the criminal and criminal procedural legislation of Ukraine, forensic tactics and methods of investigating crimes are developing, new technical means and technologies are emerging that are useful in conducting investigative (detective) and covert investigative (detective) actions. One of these technologies is polygraph examinations using a special device designed to simultaneously record breathing, blood pressure, biocurrents of the brain, heart, muscles and other physiological processes, which in turn allows to determine the reliability of a person's testimony.

The article examines the tactical and legal problems of using a polygraph in criminal proceedings, emphasises the absence of a streamlined solution at the legislative level which would regulate the procedure for using a polygraph, and notes the existing problems of compliance of popular polygraph models with the requirements of the State Standards of Ukraine.

The article also analyses the case law on the issues of admitting the results of polygraph examination as evidence. It is determined that today there are two options for judges' attitudes to the results of polygraph use in general and to the conclusions of forensic psychophysiological examination using a polygraph in particular. The former includes court decisions which recognise the use of a polygraph as a source of evidence, and the latter includes decisions where the court does not support the use of this device and does not recognise it as evidence.

The study provides a comparative analysis of the practice of using a polygraph in other countries. It is established that in developed countries there is also no single, unambiguous approach to the procedure for using a polygraph.

The article identifies the need to improve the legislation on the use of polygraph in the activities of law enforcement agencies of Ukraine and to develop uniform standards for the training of polygraph examiners and methods of using polygraph.

Key words: polygraph, involvement of a specialist, interrogation tactics, forensic examination, evidence evaluation.

Постановка проблеми. В Україні триває довгострокове обговорення питання використання поліграфа як джерела доказування у кримінальному провадженні. Кримінальним процесуальним законодавством України прямо не передбачене використання поліграфа і одночасно воно не містить прямої заборони на це.

На сьогоднішній день нормативно-правове регулювання застосування поліграфа в правоохоронних органах України є на етапі розробки. Використання поліграфа ґрунтується на нормах Конституції України, законодавства про працю та інших нормативно-правових актах. За останні роки були затверджені інструкції щодо застосування комп'ютерних поліграфів у різних структурах, таких як: МВС України [1], Міністерстві оборони України [2], Службі безпеки України [3], Національній гвардії України [4], Міністерстві доходів і зборів України [5] та органах прокуратури України [6].

Стан опрацювання. Проблематиці використання поліграфа в роботі правоохоронних органів в різні часи присвятили свої наукові роботи такі вчені, як: А.Ф. Волобуєв «Про використання поліграфа при розслідуванні злочинів» [7], О.І. Мотлях «Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування» [8], В.В. Семенов «Правові, тактичні та методичні аспекти використання поліграфа у кримінальному судочинстві» [9], В.В. Юсупов «Перспективи використання поліграфа у досудовому слідстві»

[10], В.С. Мітрічев та Ю.І. Холодний «Поліграф як засіб отримання криміналістичної інформації.» та інші [11]. У той же час, з урахуванням швидкоплинних позитивних процесів науково-технічного розвитку, змін у судовій практиці, законодавстві України, вдосконалення криміналістичної тактики, нових теоретичних досліджень у медицині та психології, проблематика використання поліграфа на стадії досудового розслідування потребує постійного опрацювання та дослідження. **Мета статті.** Дослідити тактико-правові проблеми використання поліграфа в кримінальному судочинстві та визначити можливі способи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Згідно з «Інструкцією про порядок використання поліграфів у Національній поліції України», затвердженою Наказом МВС України від 13 листопада 2017 року № 920, поліграф тлумачиться як спеціальний психофізіологічний технічний засіб, який здійснює реєстрацію динаміки протікання не менше п'яти незалежних психофізіологічних процесів людини у відповідь на пред'явлення за спеціальною методикою певних психологічних стимулів, не завдаючи шкоди життю, здоров'ю людини та навколишньому середовищу [1]. Майже схоже визначення надається і в інших підзаконних нормативно-правових актах.

У законодавчій ініціативі існувало декілька варіантів, щодо впровадження поліграфа у слідчу діяльність. Так, наприклад, у Верховній Раді України розглядався проект Закону України «Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні)» № 2521, запропонований народним депутатом України Г. Москалем. Також існує законопроект «Про поліграфологічну діяльність», який так і не був прийнятий [12; 13].

Сьогодні відбуваються зміни у підходах до тактики проведення слідчих (розшукових) дій. Використання передових наукових і технічних досягнень може значно підвищити ефективність роботи слідчих та забезпечити безпеку громадянам. Один із прикладів впровадження сучасних технологій - використання поліграфа на досудовому розслідуванні, зокрема, при проведенні допиту.

Допит є однією з найпоширеніших слідчих дій, спрямованою на отримання доказів у кримінальних провадженнях. Використання поліграфа під час допиту вимагає наявності спеціалізованих знань, якими володіє спеціаліст-поліграфолог. Цей прилад фіксує фізіологічні параметри людини, тому лише підготовлений фахівець може розшифрувати його показання та пояснити їхнє значення за результатами опитування.

Висновок щодо доцільності використання поліграфа у кримінальних провадженнях залиша-

ється суперечливим. Хоча інформація, отримана за його допомогою, може бути використана як аргумент, показники поліграфа все ж таки є лише фізіологічними даними, які можуть бути сприйняті суб'єктивно. Таким чином, розкриттям істинності відповідей може допомогти лише грамотна інтерпретація результатів поліграфу спеціалістом.

Законодавство України передбачає використання результатів дослідження з використанням поліграфа лише за умови, якщо таке дослідження було проведено на підставі постанови про проведення судово-психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа та результат експертизи викладено у висновку експерта, який є процесуальним джерелом доказу. Поліграф може мати юридичну доказову силу лише в рамках судової експертизи, яка регулюється законодавством України, зокрема, КПК України, Законом «Про судову експертизу», Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженими Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5 зі змінами та доповненнями і має назву «судова психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа» [14].

Комп'ютерні поліграфи, використовувані для судових психологічних експертиз, повинні відповідати вимогам ДСТУ 8692:2016, що набув чинності з 15 листопада 2016 року. Цей стандарт чітко визначає технічні характеристики та критерії, які повинні відповідати такі поліграфи. Згідно з українським законодавством, підтвердження відповідності поліграфів ДСТУ може проводити лише спеціалізована акредитована установа, яка має право на сертифікацію та оцінку відповідності продукції. Ці установи здійснюють випробування продукції згідно з вимогами стандарту власними лабораторіями і, в разі відповідності, видають виробнику або його представнику «Сертифікат відповідності» та протокол випробувань. На разі тільки поліграф «RUBICON» є єдиним поліграфом в Україні, який повністю відповідає ДСТУ 8692:2016. Цей поліграф активно використовується Київським інститутом судових експертиз, Державним бюро розслідувань, Національною поліцією, Укрзалізницею, Прокуратурою, Службою безпеки України та іншими державними і приватними підприємствами. Такі поліграфи як Axction (США), Lafayette (США), Сфера (Україна) не повністю відповідають вимогам ДСТУ 8692:2016. [15]

Проведення поліграфічних досліджень можливе тільки за добровільною письмовою згодою особи, яку піддають цьому дослідженню. Так, у

ст. 28 Конституції України визначається: «Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям». Використання поліграфа підпадає під пункт «інші досліді».

Об'єктом психологічної експертизи є психічно здорові особи. Необхідно враховувати обмеження та можливі помилки, пов'язані з використанням поліграфа. Так, поліграф може бути менш ефективним у випадках, коли особа піддавалася важким стресовим ситуаціям або має фізіологічні аномалії, деякі хронічні захворювання, які впливають на показники приладу. Також існує можливість підроблення результатів поліграфа або їх некоректного тлумачення.

Наразі судова практика з використанням поліграфа у кримінальних провадженнях перебуває на стадії формування. Деякі судді категорично не підтримують використання поліграфа, оскільки можуть мати труднощі з оцінкою якості психофізіологічного дослідження та відокремлення його від імітації. Підтвердженням цьому є ухвала Хмельницького апеляційного суду від 15.05.2023 року в справі № 676/7835/19. У межах даної справи суд першої інстанції визнав невинуватим особу, де в основу вироку поклав результати судово-психологічної експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа. Прокурор подав апеляційну скаргу з мотивів, що вищезазначений висновок, навпаки, доводить вину обвинуваченого. Однак апеляційний суд вказав наступне: «процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Застосування комп'ютерного поліграфа діючим КПК України не передбачено. Така практика є сталою і вбачається також з висновків викладених в Постановках ВС зокрема від 11.06.2020 року у справі № 621/1308/18, від 23.09.21 року № 234/4850/17 та ін.». Колегія суддів апеляційну скаргу прокурора залишила без задоволення [16].

Однак, за останні роки спостерігається певний прогрес у цьому питанні, що може свідчити про поступове зростання визнання поліграфічних досліджень у судовій практиці. Таким прикладом є вирок Іршавського районного суду Закарпатської області від 13.02.2023 року в справі № 301/943/19, в якому одним з джерел доказів було визнано висновок судової психологічної експертизи із застосуванням поліграфа [17]. Також є додаткове рішення Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 22.05.2023 у справі № 589/4601/21, в якому суд визнав витрати на проведення судової психологічної експертизи із застосуванням поліграфа судовими витратами та зобов'язав відповідача відшкодувати ці витрати позивачеві [18].

Виходячи з того, що психофізіологічна експертиза є своєрідним інтерв'юванням, опиту-

ванням з метою встановлення відомої особі інформації щодо злочину, ця процедура може мати лише добровільний характер, щоб не порушувати принцип добровільності дачі показань цими суб'єктами кримінального судочинства.

В контексті дослідження даної проблематики необхідно звернутися до практики використання поліграфів в зарубіжних країнах. На сьогодні застосування поліграфа практикується більш як у 70 країнах світу, а загально визнаним лідером є США.

В діяльності правоохоронних органів країн великою популярністю користуються перевірки та експертизи з використанням поліграфа, а саме в таких країнах як: Японії, Туреччини, Ізраїль, Бельгії, Індії, Прибалтійських країн Латвії, Литви та Естонії, Південної Кореї, Польщі, Сербії, Сінгапуру, Словаччини, Словенії, Фінляндії, Хорватії, Чорногорії, Болгарії, Чеської Республіки, Угорщини. Водночас заборонено використання поліграфа у таких країнах, як Австралія, Австрія та Німеччина.

За рівнем правового врегулювання країни світу Д.А. Мовчан умовно розподілив на чотири групи, у яких застосування поліграфа врегульовано окремим законом (США, Литва, Молдова); нормами низки законодавчих актів, якими регулюється широке коло суспільних відносин (Індія, Македонія, Польща, Туреччина, Сербія, Словенія, Канада, Угорщина, Чорногорія); підзаконними нормативно-правовими актами (Велика Британія, Бельгія, Болгарія, Ізраїль, Південна Корея, Чеська Республіка); нормативно не врегульовано (Латвія, Сінгапур, Японія) [19].

У США використання поліграфа у правоохоронній діяльності відрізняється в залежності від штату та конкретних умов. Наприклад, певні штати дозволяють використання поліграфа в деяких ситуаціях, таких як перевірка правдивості свідчень у певних кримінальних справах або в розслідуванні деяких злочинів. Однак, в інших штатах використання поліграфа може бути обмеженим або забороненим.

Більш детальні правила використання поліграфа в правоохоронній діяльності в США визначені в законодавстві кожного окремого штату, а також у федеральних законах та стандартах. Зокрема, порядок використання поліграфа у США визначено законами «Про допустимість застосування поліграфа у всіх випадках можливості витоку секретної інформації» (1985 р.) та «Про обмеження застосування поліграфа у приватному секторі» (1988 р.).

В даний час ні Массачусетс, ні якийсь інший штат, за винятком Каліфорнії, не допускає введення поліграфа у кримінальному процесі через законодавчий дозвіл (Закон Каліфорнії 351.1 1983 року) [20, с. 106].

Разом з тим, §659.227 Зводу Законів штату Орегон встановлює загальну заборону на проведення поліграфічних тестів, за винятком добровільної згоди особи, в рамках кримінального чи цивільного процесу. Законодавство штатів Айова, Арізона, Вірджинія, Іллінойс, Каліфорнія, Колорадо, Коннектикут, Мічиган, Нью-Йорк, Оклахома та Флорида окремо регламентує порядок застосування поліграфа під час розкриття та розслідування статевих злочинів [19].

Ще однією країною з широкою практикою впровадження поліграфічних досліджень є Японія, де перші факти його використання зареєстровані ще в 50-тих роках ХХ століття і стосувались це перевірок правоохоронців. За відсутності конкретного нормативного регулювання, використання поліграфічного приладу в Японії можливе в рамках загальних процедур, які застосовуються для проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих дій. Так, у Японії норми права дозволяють використовувати результати поліграфічної перевірки у кримінальному процесі, а дані, отримані під час таких перевірок, почали ураховувати в судовій системі Японії з 1959 р. У 1968 р. Верховний суд Японії вперше в історії судочинства схвалив висновок експерта за результатами проведеної перевірки на поліграфі як доказ у розслідуваній справі [21, с. 186].

Також в цій країні існують обмеження щодо проведення поліграфічних перевірок, які пов'язані зі станом здоров'я та фізичними можливостями людини. Зокрема, заборонено піддавати поліграфічним перевіркам людей похилого віку, наркоманів, неповнолітніх, хворих, які перебувають у важкому стані, психічно хворих, а також осіб, які перебувають у стані алкогольного сп'яніння.

Висновки. Проблема використання поліграфа у кримінальному провадженні в Україні є вкрай актуальною. У той же час, відсутність урегульованості на законодавчому рівні створює проблеми практичного застосування зазначеного технічного засобу, а результатів, отриманих за його допомогою, як доказів у кримінальному судочинстві.

Для вирішення цієї проблеми необхідно внести відповідні зміни до законодавства, які б прямо дозволили використання результатів поліграфа у кримінальному судочинстві за певних умов. Також важливо розвивати в Україні не лише законодавчу базу, а й запровадити єдині стандартизовані методики підготовки спеціалістів-поліграфологів та методики використання поліграфа з метою забезпечення найвищої якості використання цього технічного засобу в процесі здійснення правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. «Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України» затверджена наказом МВС України від 13.11.2017 № 920. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text> (дата звернення 17.03.2024 р.).
2. «Інструкція з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України» затверджена наказом МОУ від 14.04.2015 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15/print> (дата звернення 17.03.2024 р.).
3. «Інструкція про порядок проведення службових розслідувань та службових перевірок стосовно військовослужбовців Служби безпеки України» затверджена наказом СБУ від 04.02.2016 № 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0328-16/print> (дата звернення 17.03.2024 р.).
4. «Інструкція про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа» затверджена наказом МВС України від 01.09.2017 № 749. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-17/print> (дата звернення 17.03.2024 р.).
5. «Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі Міністерства доходів і зборів України» затверджена наказом Міністерства доходів і зборів України від 02.08.2013 р. № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1748-13/print> (дата звернення 17.03.2024 р.).
6. «Інструкція про порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в органах прокуратури України» затверджена наказом Генерального прокурора від 17.09.2021 № 293. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0293905-21/print/sp:head> (дата звернення 17.03.2024 р.).
7. Волобуєв А.Ф. Про використання поліграфа при розслідуванні злочинів. *Криміналістика XXI століття* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25-26 листопада 2010 р.). – Х. : Право, 2010. – С. 110–113.
8. Мотлях О.І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування : монографія / О.І. Мотлях. – К. : Освіта України, 2012. – 394 с.
9. Семенов В.В. Правові, тактичні та методичні аспекти використання поліграфа у кримінальному судочинстві. Навчальний посібник / В.В. Семенов, Л.М. Іванов. – М.: Видавництво «Юрлітінформ», 2008. – 184 с.
10. Юсупов В.В. Перспективи використання поліграфа у досудовому слідстві. *Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності* : V міжнар. наук.-практ. конф., 25 листопада 2011 р., м. Київ : матеріали конф. / [упоряд. : Ю.Ю. Орлов, С.В. Кухаренко, В.Б. Школьнік]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – С. 149–151.
11. Мітрічев В.С. Поліграф як засіб отримання криміналістичної інформації / В.С. Мітрічев, Ю. Холодний // *Записки криміналістів*. – Вип. 1. – М., 1993. – С. 178.
12. Проект Закону про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні) від 12.03.2013 р. № 2521. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46058 (дата звернення 17.03.2024 р.).
13. Проект закону України «Про поліграфологічну діяльність» // URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH35Q1AA> (дата звернення 17.03.2024 р.).
14. «Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/print> (дата звернення 17.03.2024 р.).
15. Поліграф «РУБІКОН» | Детектор брехні "RUBICON" : веб-сайт. URL: <https://polygraph.ua/prodazh-poligrafiv/> (дата звернення 17.03.2024 р.).
16. Ухвала від 15.05.2023 № 676/7835/19 Хмельницький апеляційний суд. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/110992729>.
17. Вирок від 13.02.2023 № 301/943/19 Іршавський районний суд URL: <https://data-ua.com/doc/483090659/persons>.
18. Додаткове рішення від 22.05.2023 № 589/4601/21. Шосткинський міськрайонний суд. URL: <https://data-ua.com/doc/485573969/persons>.
19. Мотлях О.І. Нормативно-правове регулювання використання поліграфа правоохоронними органами зарубіжних країн. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України*. Серія: Право та державне управління. № 4/2011. URL: <https://>

- www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_Seriya_2011_4.pdf.
20. Chistolini J.A. The Admissibility of polygraph evidence in the commonwealth of Massachusetts. *Poligraph*, 1988. – Vol. 17–№ 3. – p 106. URL: https://polygraph.org/docs/polygraph_1988_173.pdf.
  21. Іванчук Н.В. Досвід використання поліграфа поліцією Японії. Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи: збірник наукових праць. 2015. № 11. С. 184–186. URL: <https://expertize-journal.org.ua/attachments/article/711/tezu-poligraff.pdf#page=184>.